

Uskuteční se velká změna v ochraně přírody a krajiny?

Dne 4. dubna tohoto roku si takovou otázku kladli účastníci diskuzního semináře Společnosti pro trvale udržitelný život (STUŽ) s názvem **Příležitost pro udržitelnější hospodaření s krajinou**. V podtitulu prozrazoval, co by mohlo být tou příležitostí: **povede k tomu nařízení o obnově přírody? Návrh Evropského parlamentu (EP) a Rady Evropské unie jako součást balíčku pro obnovu přírody, který předložila 22. června 2022 Evropská komise (EK), je sice teprve připravován, ale vzhledem k jeho důležitosti při obnově poškozených ekosystémů v Evropě je nutné se jím zabývat v předstihu – dokud lze znění ještě upravovat. Jak ve společném stanovisku Restore Nature pochopilo celkem 207 organizací občanského sektoru z celé Evropy. Obrátily se na vlády členských států, poslance EP a EK, aby přijali nařízení k obnově přírody do konce r. 2023. Žádaly, aby do r. 2030 bylo nejméně 30 % pevniny EU a nejméně 30 % mořských oblastí EU pokryto účinnými opatřeními obnovy. K tomu směřovala i závěrečná diskuze semináře STUŽ.**

Čerstvé informace z MŽP k návrhu

Na semináři nejprve vystoupil ředitel odboru druhové ochrany a implementace mezinárodních závazků Ministerstva životního prostředí Jan Šíma, jehož odbor koordinuje jednání o tomto nařízení za Českou republiku. Seznámil přítomné s obsahovým rámcem nařízení o obnově přírody (anglicky NRL – Nature Restoration Law) a jeho cíli. Souhrnným cílem je zavést prováděcí opatření k obnově přírody na 20 % suchozemských a 20 % mořských ekosystémů EU do r. 2030 a na všech, které potřebují obnovu, do r. 2050. Jsou též stanoveny cíle v oblasti volně tekoucích řek a krajinných prvků s vysokou diverzitou. Zahnují obnovu přírodních stanovišť a biotopů druhů, konektivity (průchodnosti a propojenosti) řek i přirozených funkcí jejich niv, populací opylovačů, zemědělských ekosystémů, včetně rašelinišť na zemědělské půdě, a lesních ekosystémů. Dále zavádí povinné národní plány na obnovu přírody a povinnosti v oblasti monitorování a reportování. Jan Šíma se věnoval

1 Diskuze k návrhu nařízení o obnově přírody. Zleva prof. Karel Prach (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích), Eva Volfová a Jan Šíma (Ministerstvo životního prostředí) a Vlastimil Zedek (Ministerstvo zemědělství). Foto z videozáznamu, pořízeného J. Dlouhým

obnově typů stanovišť a biotopů druhů z příloh směrnic EU „o stanovištích“ a volně žijících ptáků podle směrnice o ptácích (tedy soustavy Natura 2000), naplánovanému znovuvytvoření přírodních stanovišť (30 % do r. 2030, 60 % do r. 2040 a 90–100 % do r. 2050) a zajištění nezhoršování stavu přírody a obnovených ploch.

Náměstkyně ministra životního prostředí Eva Volfová zdůraznila, že Česká republika je díky jedinečnému českému projektu mapování biotopů pro soustavu Natura 2000 na tom relativně dobře, 20 let jsme se zabývali konceptem ochrany stanovišť. Nyní si můžeme vybírat na základě znalostí biotopů, na co se soustředit. Upozornila na důležitost zachování cenných prvků

v krajině, pokud ještě zbyly, protože jejich obnova po devastaci by znamenala daleko větší úsilí. Dále se věnovala reportování – 51 z 60 typů evropsky významných lokalit (EVL, s výjimkou kleče, panonských stepních trávníků, pohyblivých sutí, skalní vegetace karů a míst primárního bezlesí, kam se ještě nedostal člověk) není v příznivém stavu a tam bude směřováno úsilí o obnovu. Na mapě kvality přírodních biotopů dokumentovala, že při obnově bude potřeba soustředit se prakticky na celé území republiky (obr. 2). Poukázala na zkušenost s obtížným prosazováním proaktivní péče o EVL, ale věří, že NRL pomůže takovým opatřením a též bude možné se zabývat volnou krajinou a aktualizovat obor obecné ochrany přírody. Bude nutné řešit propojení obnovy podle nařízení o obnově přírody s ochranou stanovišť podle Natury 2000 u nepřírodních stanovišť, jako jsou lomy a výsypky, kdy v posledních letech zaznívalo, že právě ta hostí řadu nejcennějších druhů. Celkem 140 ze sledovaných druhů je v nepříznivém stavu. Informovala o projektu Jedna příroda, podporovaném MŽP, který dotahoval Naturu 2000 do praktických řešení. K obnově urbánních ekosystémů nařízení obsahuje dva závazky. Na vnitrostátní úrovni ve všech městech, v menších městech a na předměstích se má zvýšit celková rozloha sídelní zeleně o 3 % do r. 2040 a o 5 % této rozlohy do r. 2050, a korunový zápoj o 10 % do r. 2050 za ČR. Mělo by též dojít k čistému přírůstku sídelní zeleně, která bude začleněna do stávajících a nových budov i rozvoje infrastruktury ve všech městech a na předměstích.

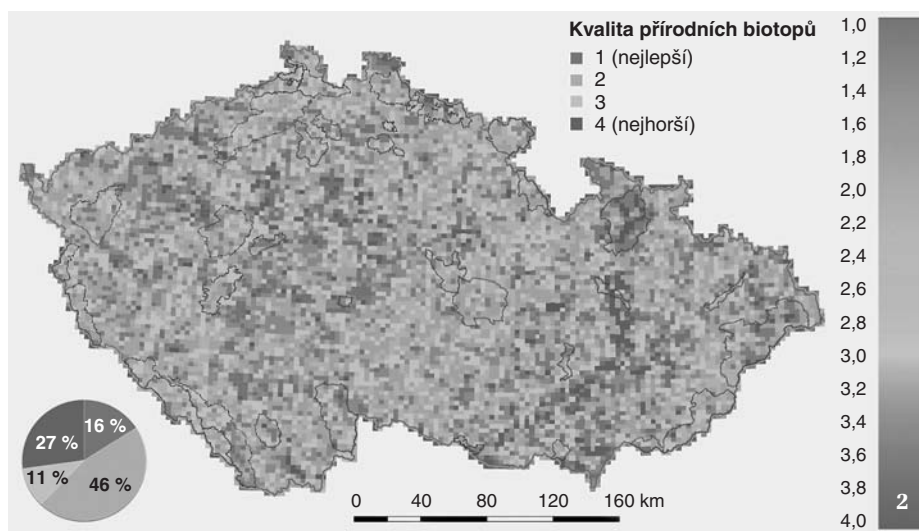
Reflexe obnovy přírody z MZe

Dalším přednášejícím a diskutujícím byl ředitel odboru environmentálního a ekologického zemědělství Ministerstva zemědělství Vlastimil Zedek. MZe se tomuto návrhu věnuje ve spolupráci s MŽP a dalšími partnery. Rovněž se bude podílet na Národním plánu obnovy jakožto klíčovým dokumentu. Bude potřeba vyřešit zásah do práv subjektů, které vlastní některé krajinné celky, majitelů půdy a nákladů, kdo všechny tyto požadavky zaplatí. Řada zemědělských ekosystémů si zaslouží zlepšení ekosystémových služeb nebo posílení biodiverzity. Probíhá diskuze o nastavení ukazatelů, které by měly sledovat stav především krajinných prvků obohacujících krajinu, a nad definicí, co všechno jsou krajinné prvky. MZe by uvítalo, kdyby byla v nařízení dána větší flexibilita, protože každý stát má tyto prvky nastaveny jinak, existují různé krajinné typy apod. Krajinné prvky jsou např. již definované z hlediska zemědělských dotací, ale v nařízení bude širší definice. V. Zedek upozornil na Společnou zemědělskou politiku EU a k ní přijatý strategický plán, a také např. na Nařízení vlády o podmíněnosti plateb zemědělcům. Toto nařízení pojednává o krajinných prvcích a zavádí tzv. neprodukcční plochy – úhory, nejrůznější ochranná pásma, biopásy. Ačkoli jde zatím o malá procenta půdy, zemědělci je musejí vyčlenit z produkce. Nesmějí se tam používat přípravky k ochraně rostlin ani intenzivní hnojení, slouží k vyšší udržitelnosti zemědělství. Dalším indikátorem bude rostoucí trend zatím neurčených opylovačů, ale EK pracuje

na metodice, která je určit, a taktéž bude regulovat jejich sledování a vyhodnocování. U indikátoru běžných druhů ptáků zemědělské krajiny je MZE překvapeno ambicí EK. U řady druhů, více než poloviny z 20 sledovaných, je dlouhodobě klesající trend, na čemž se podílí nejen zemědělství, ale i klimatická změna. Nelze však dosáhnout změny trendu, kdyby zatím měly neproduktivní plochy zabírat 4–7 % zemědělské půdy. K tomu by jí bylo potřeba asi 10–20 %, a to si zemědělec jakožto podnikatel nemůže dovolit, anebo bude žádat kompenzace, pokud mu to bude přikázáno.

Z Ministerstva zemědělství vystoupil i Vít Růžička z oddělení vodohospodářské politiky, sekce vodního hospodářství. Pro tuto sekci je důležitý článek 7 NRL, o povinnosti inventarizovat umělé bariéry bránící příčnému, podélnému a vertikálnímu propojení vod a určit ty, které je nutné odstranit na 25 tisících km volně tekoucích řek v EU do r. 2030. Mají se odstraňovat zastaralé, nepotřebné bariéry, nesloužící výrobě energie, zásobování vodou nebo k protipovodňové ochraně. Součástí musejí být opatření ke zlepšení přirozených funkcí záplavových území. Klíčovými dokumentem z hlediska vyjednávání naší země byla rámcová pozice Parlamentu České republiky z 29. července 2022 – i pro ČR je zásadním cílem přispět ke schopnosti krajiny efektivně zadržovat vodu v souvislosti s klimatickou změnou. Nejsou známy údaje o délce volně tekoucích řek v EU ani v ČR. Není známo, jak EK dospěla k cílové hodnotě. Otázkou je definování ohrožení ekosystému, a slovo „primárně“. Primárně se členské státy zabývají odstraněním zastaralých bariér. Co bude následovat po vyřešení bezkonfliktních bariér? U nás bude nejprve vypracován Národní plán obnovy, na jehož základě bude zprostupněna říční síť. Není stanoven počet km volných řek, který by ČR měla splnit, hovoří se o 250–900 km. Nejprve dojde k inventarizaci, pak k prioritizaci a určení cílů (obr. 4) a teprve poté k odstraňování překážek na tocích.

V. Růžička upozornil na existující legislativu, zvláště Rámcovou směrnici Evropského parlamentu a Rady 2000/60/ES z r. 2000 o vodách (RSV), kterou se stanoví rámec pro činnost Společenství v oblasti vodní politiky, podle níž jsou připravovány plány povodí, obsahující i opatření k zprůchodnění překážek a k jejich odstranění. Podle RSV je povinné prováděno monitorování hydromorfologie řek, včetně podélné kontinuity toků – tedy počtu překážek omezujících migraci vodních živočichů. Bude proto potřeba vyjasnit vzájemný vztah směrnice a nařízení. Informoval o Koncepci zprůchodnění říční sítě Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, její aktualizaci z r. 2020 a metodice AOPK Ochrana a zlepšování morfologického stavu vodních toků (2020). Na závěr upozornil na tři nedořešené problémy. Prvním je vyjasnění termínu vodního toku v naší legislativě oproti termínu volně tekoucí řeka NRL. Jaký úsek bude považován za volně tekoucí – od jedné překážky ke druhé, nebo tam, kde není ani jedna z překážek, bude mít minimální délku? Budou do stanovených 25 tisíců km započítávány také úseky, kde byly překážky odstraněny v minulosti, anebo kde nikdy nebyly? Švédské předsednictví Rady EU

chce řešení nejasností v rámci skupiny EUROSTAT, což je součást společné implementační strategie pro RSV. Ta však plánuje společné řešení až na konec r. 2023, což je podle našeho MZE pozdě, protože v té době už může nařízení vejít v platnost.

Úlohy Agentury ochrany přírody a krajiny ČR

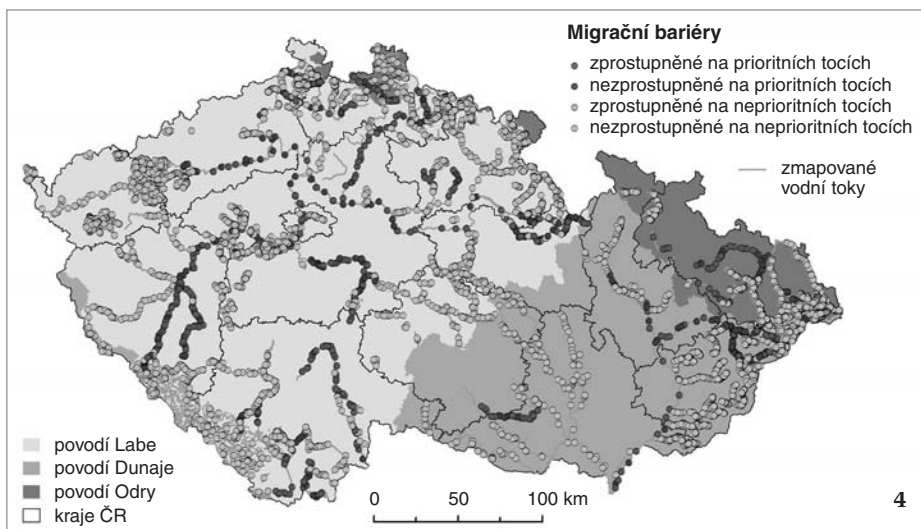
Klára Čámská z oddělení péče o terestrické ekosystémy AOPK ČR se zabývala úlohou AOPK jak celkově, tak v obnově přírody. Zdůraznila, že Agentura je správcem poměrně velkého území ČR, zabezpečuje státní správu v chráněných územích, plány péče a připravuje nová chráněná území (Křivoklátsko, Krušné hory, Šoutok). Dále zajišťuje odbornou podporu MŽP, mapování a monitoring, což bude zásadní pro vytvoření Národního plánu obnovy.

Úspěchy i problémy ekologické obnovy

Na téma úspěchů a neúspěchů v ekologické obnově u nás se zamyslel prof. Karel Prach z katedry botaniky PŘF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Botanického ústavu AV ČR, předseda České botanické společnosti a vedoucí pracovní skupiny ekologie obnovy. Potřebujeme obnovu struktury a funkcí krajiny, obnovu přirozenější skladby lesů, ekosystémů na orné půdě, říčních ekosystémů a mokřadů, degradovaných lučních porostů, míst narušených těžbou a populací významných druhů. Věřím, že NRL přispěje ke klíčovému úkolu obnovy zemědělské krajiny a nebude to jen naoko.

Upozornil, že v ČR je nejvyšší míra zornění v Evropě (75 % zemědělského půdního fondu, dnes ca 72 %) a největší rozloha jednotlivých polí. Bylo rozoráno 800 tisíc km mezi (příčném obvod Země je 40 tisíc km), zaniklo dalších 30 tisíc km liniové zeleně, 120 tisíc km polních cest, 35 tisíc ha remízků. Přibližně 65 % zemědělských půd je ohroženo erozí, 45 % utuženo. Plocha mokřadů činila v r. 1950 zhruba 16 % rozlohy ČR, v r. 2003 už jen asi 4 %. Celková délka toků byla zkrácena o třetinu. Kolem 13 % rozlohy státu (25 % zemědělské půdy) bylo odvodněno trubkovou drenáží a přibýlo 11 721 km odvodňovacích kanálů.

Těžba u nás zabírá zhruba 700 km², tedy 0,89 % povrchu území (bez historické těžby). Místa se sice obnovují dílčí prvky, krajina jako celek však ne. Daří se ochranný management v chráněných územích, místa také revitalizace toků. Některé těžbařské firmy začínají akceptovat přírodu blízké metody obnovy. Ekologická obnova se stává politickým tématem (dokonce po dekádu v bezzubé Organizaci spojených národů). A nyní i návrh EU NRL. Problémem je i to, že se nedaří při obnově více využívat přírodní procesy a řízené disturbance (včetně požárů). Je hlavní překážkou špatná legislativa, nevzdělanost, hloupost, lobbismus? Nedaří se obnova přirozenějšího složení lesů, kde hlavní překážkou představují Lesy ČR, s. p. Nedaří se obnova celých krajín, především kvůli špatné nastavení zemědělským dotacím. K. Prach závěrem konstatoval, že ekologická obnova urychluje,

2 Mapa kvality přírodních biotopů ČR. Podle materiálů Ministerstva životního prostředí, upraveno

3 „Opravdu citlivě umístěný“ teplovod z elektrárny Opatovice do Hradce Králové v nivě řeky Labe a u jejích břehových porostů. Foto M. Říha

4 Prioritizace překážek na vodních tocích ČR. Podle podkladů MŽP

5 Seznam indikátorů pro měření pokroku v obnově přírody podle Návrhu nařízení o obnově přírody, ve zpracování MŽP. Z prezentace E. Volfové a J. Šímy na semináři STUŽ (obr. 2, 4 a 5); barevné verze najdete na webové stránce Živy.

zpomaluje, vrací zpět, odklání, simuluje nebo nahrazuje ekologickou sukcesí (více na www.ekologieobnovy.cz).

V České republice chybí krajinné plánování i politika krajiny

Klára Salzmanová z Fakulty architektury Českého vysokého učení technického, Ústavu krajinné architektury, vedoucí pracovní skupiny pro krajinu Výboru pro krajinu, vodu a biodiverzitu Rady vlády pro udržitelný rozvoj (RVUR) se zabývala zacházením s krajinou, odvodněním říční krajiny, zelenou infrastrukturou i vazbou mezi – u nás legislativně nepodpořeným – krajinným a dominantním územním plánováním. Poukázala na to, že nám chybí správa krajiny jako celku, včetně území biodiverzitně nevhodných, tzv. každodenní krajiny. Plánování krajiny je v ČR neznámý pojem, zatímco v Německu nebo Rakousku je rutinou. Máme územní studie krajiny, které se vypracovávají na úrovni obcí s rozšířenou působností, tedy někde uprostřed systému. Schází politika krajiny i zásady územního rozvoje pro krajinu a nejsou zajištěny dotace pro územní studie krajiny pro obce. Řada obcí by o ně stála, ale nemají na jejich provedení finance. Existuje územní plán, jehož součástí je tzv. koncepce uspořádání krajiny, kde se podle zákona č. 114/1992 Sb. objevuje Územní systém ekologické stability (ÚSES) a krajinný ráz. Další prvky (např. hydrologický systém, přístupnost krajiny, biodiverzita, kulturně-historické prvky) se tam mohou objevit, pokud je obec tak uvědomělá, že tyto prvky zadá projektantovi a pak je možné schválení. Chybí nám hierarchické plánování krajiny, územním plánováním napříč systémem:

vertikálně, odshora od státu dolů až po obec, i horizontálně, tedy aby se jednotlivé systémy setkávaly v rámci území. Na závěr uvedla K. Salzmanová příklad obce Vestec u Prahy, kde byl nejprve v územní studii vytvořen krajinný plán se zelenou páteří (třetina území obce je zastavěná), obojí pak bylo zapracováno do územního plánu a již probíhá realizace. Nyní dokonce došlo k územní studii s revizí zelené páteře. Když se situace stabilizuje, bude krajina mít možnost plnit všechny funkce, které má mít.

Revoluční změna v ochraně přírody

Následně ředitel kanceláře České společnosti ornitologické Zdeněk Vermouzek zdůraznil, že NRL je, alespoň v navrhované podobě, něco úplně nového a představuje revoluci v tom, jak jsme dosud chápali ochranu přírody. Revoluce spočívá v tom, že bychom plochy krajiny, až na malé rozlohy fungujících chráněných území, měli považovat za plochy zdevastované těžbou – ať už zemědělskou, lesnickou, či nějakou obdobnou. S podobnou intenzitou, s jakou usilujeme o obnovu území po těžbě nerostných surovin, bychom se měli bavit o obnově celé evropské krajiny. Druhá revoluce, i když se obě doplňují, je skutečnost, že nám nařízení neříká, kolik chráněných území máme vyhlásit, ale že se budeme řídit indikátory

Přírodní stanoviště, stanoviště druhů
Rozloha a stav oblastí pokrytých typy přírodních stanovišť
Rozloha a kvalita stanovišť druhů
Rozloha a korunový zápoj sídelní zeleně
Četnost a rozmanitost druhů opylovačů
Organický uhlík v orné půdě
Podíl krajinných prvků s vysokou rozmanitostí na zemědělské půdě
Motýli travních porostů
Populace běžných druhů polních ptáků
Stojící mrtvé dřevo
Ležící mrtvé dřevo
Podíl lesů s nerovnoměrnou věkovou strukturou
Propojení (konektivita) lesů
Zásoba organického uhlíku
Populace běžných druhů lesních ptáků

4

(obr. 5), a to alespoň na zemědělské a lesní půdě, tedy na převážně většině území. Chceme dostat dané indikátory na stav jako v době, než od 50. a 60. let začal masivní pokles početnosti ptáků zemědělské krajiny. Nařízení nestanoví, jak toho dosáhnout. Vlastně říká: státě, ty nejlépe znáš situaci, víš, jak dosáhnout zlepšení, např. v počtu polních ptáků. Cíl zvýšení o 10 % do r. 2030 oproti r. 2000 není příliš ambiciózní, protože mezitím nastal daleko razantnější pokles. Máme i příklad, že toho lze během let dosáhnout. Když se měřil index početnosti polních ptáků od r. 1982, nejprve klesal, ale od r. 1989 počet zhruba pět let u nás a ve východní Evropě stoupl, dokonce nad úroveň r. 1982. Teprve s dotacemi zemědělcům před vstupem do EU a nástroji Společné zemědělské politiky polní ptáci začali ubývat. Jde o určitý návod. NRL není jen otázkou vyčleňování nových rezervací, obnovy nejohroženějších biotopů a zakládání nových krajinných prvků – ale nestačí to. Musíme se podívat na plochu, která nebude vyňata z hospodaření, ale toto hospodaření musí být takové, aby se jiné funkce krajiny, měřeno indikátory, vrátily a byly funkční.

Podnětná diskuze a budoucnost nařízení

Následovala živá diskuze, jak systémově přistupovat k obnově krajiny, ke krajinnému plánování, ohledně nutnosti změn legislativy i jejího důslednějšího prosazování (včetně selhání České inspekce životního prostředí), nutnosti akčního plánování a zapojení školství (vzdělávání ve školách i zemědělců) nebo využití práce Výboru pro krajinu, vodu a biodiverzitu RVUR. Diskutovalo se o obnově lesa a zdevastovaných ploch těžbou – zvláště o rekultivacích a přirozené obnově velkolomu Československé armády. Nedostatečný se jevil cíl odstranění překážek ve vodních tocích. Byl zmíněn model Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví k syntéze dat o krajinné jako základu pro prioritizaci jednotlivých typů krajiny a následně k politice krajiny, a též toxické napojení myslivecké lobby na politiky. Padl důležitý návrh nevázat zemědělské dotace na neproduktivní plochy podle vymezení samotnými zemědělci, ale podle plánu připraveného odborníky.

Na závěr J. Šíma seznámil s dalším harmonogramem přípravy nařízení. Již za českého předsednictví v radě EU začala diskuze k návrhu, proběhlo jednání pěti pracovních skupin Rady. Švédské předsednictví plánuje ukončení věcné debaty, již probíhají paralelní jednání Rady a EP. Za španělského předsednictví v druhé polovině roku dojde k trialogům – vyladění mezi Radou, Evropským parlamentem a Evropskou komisí. Pokud se neobjeví komplikace, nařízení by mělo být přijato koncem roku. Souběžně probíhá příprava našich zodpovědných orgánů na jeho adaptaci v ČR, byla vytvořena pracovní skupina pro koordinaci z pracovníků několika ministerstev. Věřme tedy, že nařízení bude zdárně dokončeno ve prospěch evropské přírody a krajiny.

Videozáznam celého semináře najdete na webu STUŽ (<https://stuz.cz>).

Seznam citací a doplňující poznámky uvádíme na webové stránce Živy.